

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

IV ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФАРАБИ ОҚУЛАРЫ

Алматы, Қазақстан, 2017 жыл, 4-21 сәуір

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАҢА ЖАҒАНДЫҚ ЖАҢҒЫРУЫ: «АЛАШ» ЖӘНЕ
«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯЛАРЫ»** атты халықаралық ғылыми-теориялық және әдістемелік
конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

6 сәуір 2017 ж.

IV МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФАРАБИЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ

Алматы, Казахстан, 4-21 апреля 2017 года

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-теоретической и методической конференции

«КАЗАХСТАН В НОВОЙ ГЛОБАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ:

ИДЕИ «АЛАШ» И «МӘҢГІЛІК ЕЛ»

6 апреля 2017 г.

IV INTERNATIONAL FARABI READINGS

Almaty, Kazakhstan, 7-21 April 2017

MATERIALS

of the International scientific, theoretical and methodical conference

«KAZAKHSTAN IN THE NEW GLOBAL REALITY: THE IDEA OF «ALASH» AND

«MANGILIK EL»

6 April 2017 y.

Алматы, 2017

Жалпы редакциясын басқарған

Мұтанов Ғ.М. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры, ҚР ҰҒА академигі

Жауапты редакторлар:

Рамазанов Т.С. - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың ғылыми-инновациялық жұмыс жөніндегі проректоры, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі

Кәрібаев Б.Б. – Қазақстан тарихы кафедрасының меңгерушісі, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі

Құрастырушы

Байдавлетова М.Д. – Қазақстан тарихы кафедрасы меңгерушісінің ғылыми-инновациялық жұмыс және халықаралық байланыс жөніндегі орынбасары, PhD

«Қазақстанның жаңа жаһандық жаңғыруы: «Алаш» және «Мәңгілік ел» идеялары» атты халықаралық ғылыми-теориялық және әдістемелік конференция материалдар жинағы. Алматы, 6 сәуір 2017 ж. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 372 б.

«Алаш» партиясы мен «Алашорда» үкіметінің 100 жылдығына орай ІҮ халықаралық «Фараби оқулары» аясында ұйымдастырылып отырған халықаралық ғылыми-теориялық және әдістемелік конференция материалдарының жинағына отандық және шетелдік ғалымдардың Қазақ елінің тәуелсіздігі жолындағы Алаш қайраткерлерінің саяси-қоғамдық және мәдени-ағартушылық қызметтері, Алаш идеясының «Мәңгілік ел» идеясымен сабақтастығы туралы ғылыми тұжырымдары, сондай-ақ тарихты оқытудың инновациялық әдістеріне байланысты зерттеулері топтастырылды.

Жинақ тарихшы мамандарға, жоғарғы оқу орындарының студенттеріне және тарихқа қызығушылық білдіретін көпшілік қауымға арналған.

Баяндама мәтіні мен мазмұнындағы қателер үшін автор жауапты.

REFERENCES:

1. Историческая наука и образование в условиях современных вызовов: Материалы международной научно-практической конференции. Казань, 2012.
2. Краснов Ю.В. Профессия «историк» в презентации профориентационных Интернет-ресурсов// Историческая наука и образование в условиях современных вызовов. Казань, 2012.
3. Барышникова Д. Опыт и рассказ: исследования исторической реальности// ERFABUNG UND GESCHICHTE: HISTORISCHE SINN- BILDUNG IM PRANARRA TIVEN / ed. By th. Breyer and D. Creutz. — Berlin, N.Y.: De Gruyter, 2010
4. URL: http://www.e-joe.ru/sod/99/4_99/sti80.html

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІ ТАРИХЫН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

М.Қ. Дауытбекова,

т.ғ.к., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ доценті

Әлемде территориясы жағынан тоғызыншы орынды иемденетін Қазақстан Республикасының мемлекеттілігі тарихы тереңнен басталары сөзсіз. Осы ұлан-байтақ даланы түрлі тарихи кезеңдерде талай аласапыран оқиғаларға қарамастан ұрпаққа аманат еткен дәстүрлі қазақ қоғамындағы саяси-потестарлық институттар тарихын оқыту арқылы қазақ мемлекеттілігі тарихына көз жүгіртеміз. Келешекте ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеуде қазақ қоғамының ішкі қоғамдық-саяси ұйымдасуына, оның бірлігіне негіз болған әлеуметтік топтардың институтциялануы туралы мәселені оқытудың отандық тарих ғылымында өзектілігі өте жоғары. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы билік институттарының зерттелуі мәселесінің өзектілігі Елбасының жолдауымен қабылданған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасында да ерекше орын алады [1]. Осыған орай, жоғары білім беру саласындағы басты мәселенің бірі – тәлімгерлерді болашақ мамандығына бейімдеп, кәсіби-ғылыми біліктілігін арттыру, ғылыми бағдар беру іскер де, бәсекеге қабілетті маман даярлау болып тұрғандығы белгілі. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты халыққа Жолдауында жоғары білікті, бәсекеге қабілетті мамандарды дайындау және оқытудың ең негізгі мәселелері қарастырылған. Ендеше еліміздің ертеңі жарқын болсын десек ең алдымен ғылым мен білім жетілдірілуі керек. Әлемдік талаптарға сай білім беріліп, әлеуеті жоғары азамат қалыптастыруға, жастардың дүниетанымын өзгертіп, олардың жаңаша ойлау қабілеттерін арттыруға, білімге деген құштарлығын оятуға, отансүйгіштік қасиетін одан әрі дамыту бағытында жұмыс жасауымыз қажет. Бүгінгі университет қабырғасында отырған магистрант ертеңгі білікті маман. Ал оның тек маман ғана болып қоймай, Отанын, халқын сүйетін, халқының бірлігі үшін қызмет ететін, ата-бабасының салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, тарихын құрметтейтін ойлы, саналы азамат болуы қажет. Көк байрағымызды тәуелсіз желбіретуді ғасырлар бойы армандаған ата-баба мұратын ғылыми тұжырымдау, түрлі алмағайып замандарда тарих сахнасынан өшу қауіпі туған тұстарда қиыннан жол тауып, қатерге басын тіккен қазақ халқының ұлы хандары мен билерінің, сұлтандар мен аталықтарының, ақсақалдары мен төлеңгіттерінің, батырларының жүріп өткен жолдары мен асқан асқарларын анықтап, ұрпақ санасына сіңіру бүгінгі ұрпақ міндеті. Бүгінде тереңдей еніп жатқан жаһандану заманында ұлттық мәдениет, төл тарихымызды сақтап қалуымыз қажет. Жаһандану үрдісінің өзіне тән ерекшелігі – халықтардың этномәдени ерекшеліктерін жоюға жұмыс жасайды. Сондықтан тарихтың терең парақтарын ақтарып, қазақ халқының мемлекеттілігі тарихын оқытуымыз қажет. Тарих – адамзат баласының өткенін зерттейтін қоғамдық ғылым. Өткенсіз болашақ жоқ екендігі белгілі. Қазақ топырағында түрлі тарихи кезеңдерде өмір сүрген ру, тайпалардың тарих парақтарының қойнауына енгенімен артынан

өшпес мұра қалдырып отырғандығының түйінді тұстарын нақты тарихи деректер арқылы түсіндіру, болашақта іргелі ізденістердің жолға қойылуына әкеледі. Өзекті мәселенің төркінін ғылыми зерделеу арқылы ұлттық тарихқа қызмет жасауға қызығушылық тудырамыз. Сондықтан қарастырылып отырылған тақырыпты тәлімгерлерге түсіндірген тұста, осы мәселеге қатысты деректерді жүйелі түрде түсіндіріп, бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның тарихының бастауы сақ, үйсін, қаңлы, ғұн тайпаларынан басталып, Тәуелсіз Қазақстан тарихымен сабақтасары хақ екендігін айтып өткеніміз жөн. Қазақ хандығының құрылғанына 550 жыл дегеніміз мемлекеттің құрылғанына 550 жыл дегенді білдірсе, мемлекетте кез-келген биологиялық ағза ретінде алғышарттары, қалыптасуы, дамуы, гүлденуі, өркендеуі кезеңдерін бастан кешетінін естен шығармау қажет. Ойымызды ғалым Ж. Артықбаевтың «Қазақ хандығы XIX ғасырдың 40-шы жылдарына дейін көнеден алатын тамырын үзбей, бір бәйтеректей өмір сүрген мемлекет» деген пікірімен дәйектей түскіміз келеді [2, 96 б.]. Ғалым көшпелілердегі биліктің ірі ру одақтарынан бастау алатындығын айтады. Бізде осы пікірмен келісе отырып, қазақ даласындағы саяси-потестарлық билік бастауын қазақ топырағында өмір сүрген ру-тайпалар тарихынан бастағанды жөн көрдік. Мемлекеттік құрылым ретінде биліктің ең қарапайым түрі иеленуден бастап бір орталыққа бағынған мемлекеттік сатыларды бастан кешкен дәстүрлі қазақ қоғамындағы потестарлық-саяси институттар тарихының оқытылуы бүгінгі таңда жоғарғы оқу орындары тарапынан қолға алынып отырғандығы белгілі. Бұл мәселені студенттерге, магистранттарға оқыту арқылы қазақ даласында жазылмаған Дала заңына сәйкес мемлекеттілік мәселесінің қатаң сақталғандығын, осы далада пайда болып, түрлі тарихи кезеңдерді бастан кешкен саяси-потестарлық институттардың пайда болуы, дамуы кезеңдерін яғни бүгінгі Қазақстан ежелгі және ортағасырлардағы қазақ жерін мекен еткен ру-тайпалардың материалдық, рухани мәдениеттерінің ғана жалғасы емес, сондай-ақ саяси мәдениеттің де тікелей жалғасы екендігіне, өздеріне ғана тән Дала заңдарын басшылыққа ала отырып, мемлекеттіліктің алтын қазығын қаға білгендігіне көз жеткіземіз. Патша, гуньмо, шаньюй, қаған сынды даму сатысынан өткен хандық билік институтындағы сұлтандар, билер, аталықтар, батырлар, ақсақалдар, төлеңгіттер сынды саяси-потестарлық институттар тарихын оқыту арқылы мемлекеттілік сатының даму жолдарын ашып көрсетеміз. Пәнді оқытудың оқу-әдістемелік кешенінде көрсетілген тақырыптар бойынша мәселенің өзегін ашу мақсатында оқылатын дәрістер мен өткізілетін семинар сабақтарында Қазақ халқының потестарлық-саяси институттарының тарихи бастаулары өте ертедегі қоғамдық қатынастардың қалыптасу кезеңдерінен бастау алатындығы, ежелгі кезеңде көшпелі мал шаруашылығымен айналысқан тайпалар мемлекеттік тарихи даму сатыларында одақ болып бірігіп, биліктің жаңа үлгілерін өмірге әкеліп отырған. Еуразия даласының ұлы көшпелі мемлекеттері өз кезегінде тіршілігін тоқтатқанмен, артына өшпестей мұра қалдырып отырғандығы жүйелі түрде тарихи деректер негізінде түсіндіріледі. Ру, тайпа, одақ, жүз сынды тарихи дамуды бастан кешкен саяси-потестарлық билік тұлғаралық, топаралық, тайпааралық, ру, жүзаралық мәселелерді шешу қажеттілігі нәтижесінде әлеуметтік институттар деңгейіне көтеріліп, саяси-потестарлық биліктің негізін құрды. Көрнекті антрополог-ғалым О. Смағұлов «Ежелгі және осы заманғы Қазақстан территориясын мекен еткен тұрғындар этникалық-генетикалық тұрғыда зерттеулер нәтижесінде генетикалық байланыстың III мың жылға тарта уақыт бойы үзілмегендігін» дәлелдеп отырған тұста, оның саяси-потестарлық дәстүрінің үзілуінің мүмкін емес екендігі айқын [3, 170 б.]. Сақтар мен үйсіндер өмір сүрген көшпелі қоғамда малға жеке меншіктің шығуына байланысты қоғам байлар мен кедейлерге бөлінді. Сөйтіп, мемлекеттік құрылымның пайда болуы жүзеге асты. Сақ қоғамындағы билік мәселесін зерттеуде археологиялық деректердің алар орны ерекше. Археология ғылымына сүйенсек сақ тайпаларында 20-30 метр биіктіктегі обалардың болғандығына және олардың «патша» обалары деп аталғандығына көз жеткіземіз [4, 29 б.]. Ежелгі авторлардың деректері бойынша, сақтарда патшалар мен патшайымдар болған. Олардың қол астындағы жұртына әмірі күшті болды. Сақ патшалары соғыс пен бейбітшілік мәселесін шешті, басқа елдерге елші тағайындады, сырт елдермен одақ құру мәселесіне басшылық жасады, әскерді

басқарды. Ол өз руының тыныштығының күзетшісі, қолбасшысы болды. Бұл Есік обасынан табылған алтын киімді адамның сәукелесінде көрініс тапқан. Бүгінде Қазақстан территориясынан сақ дәуіріне тән бірнеше Алтын адамның табылуы осы дәуірдегі патшалар билігінің болғандығының айқын дәлелі. Бұдан шығатын қорытынды сақтар мемлекеттік жүйесінде демократиялық қағиданың болғандығы. Мұндай саяси билік үрдісі үйсіндерде де кең қанат жайды. Қоғамның билеуші және бағынышты топтарға бөлінуі мейлінше айқын байқалды. Қоғам — ру ақсүйектері мен тәуелді ұсақ өндірушілер, жартылай тәуелділерге бөлінді. Үйсіндер біздің дәуірімізге дейін-ақ мемлекеттік дәрежеде өмір сүрген. Мысалы, Қытай өкіметінің елшісі Чжан Цянның б.д.б. 105 жылы Үйсін гуьмосына (Күнбиіне) келіп, екі ел арасында келісім жасаған [5, 66 б.]. Көріп отырғанымыздай көрші мемлекеттермен елшілік қатынастар орнатып, мемлекеттік деңгейде келісімдер жасайтын мемлекет басы гуьмонның болуы қазақ жерінде б.д.д. өмір сүрген үйсіндердің мемлекеттік дәрежеде өмір сүргендігін, таптық жіктелістің болғандығын гуьмо-билеуші арқылы дәлелдесек, бұл өз кезегінде хандық биліктің бастауы болды деген тұжырым жасауға толық негіз бола алады. Үйсіндерде бүкіл елді басқаратын өкіметтік ұйым болған. Негізгі лауазымдар қатарын күнби, дулы, қолбасы, оңқа (ябғу), дарту (бас жасауыл), абыз, ұлыс бегі, орда бегі және т.б. деп тізбектеуге болады [6, 164 б.]. Бұл әрине мемлекеттіліктің бастауы. Орталық Азиядағы ірі көшпелі мемлекет ғұндар империясы болатын. Ғұн мемлекетінің билік жүйесі мен шаньюйдің рөлі жөнінде Мөде шаньюйдің бар билікті өз қолына алғанынан көрінеді. Ғұндардың мемлекеттік ұйымдасуында ең жоғары билік шаньюй қолында болды. Ғұндарда мемлекеттік мәселе Қазақ хандығына тән құрылтайларда нақтырақ айтсақ сол кезеңдегі Лунциде шешілген. Ол туралы «Ғұндардың жыл сайын үш рет Лунциде бас қосатын әдеті бар еді, оны жылдың бірінші, бесінші және тоғызыншы айында «сюи» деп аталатын күні тәңірі рухына құрбандық шалған...» [7, 54 б.]. Біздің ойымызша бұл Тәуке заманындағы Құрылтайдың бастауы. Күлтөбенің басында күнде кеңес болған алмағайып заманда ел тағдыры шешілген Құрылтайлардың тарихи бастауы. Тарихи деректерге көз салсақ ғұндардың заңы болған. Бұл туралы А. Х. Бикенов Мөде шаньюйдің баласы Лаушан-гиюдің кеңесшісі Чжунхинюе Қытай патшасына жазған хатында Ғұндардың қолдануға жеңіл және ыңғайлы заңдары бар, әскери заңдары бар. Шайқас даласында мерт болған жауынгер мүрдесінің туған топыраққа берілуін қамтамасыз ету мақсатында «қаза болған жауынгерді тастамай алып келсе, сол адам оның отбасылық мүліктерін иеленген» деп Н.Я. Бичуринге сілтеме жасап, дәйекті мысал келтіреді [8, 24 б.]. Ғұн мемлекеттілігіне қатысты ойымызды ғалым Ж. Артықбаевтың «Ғұндар тек ру жиынтығы болып қала бермей ірі мемлекет, іргелі саясат жүргізген, мемлекет мүддесі деген түсініктерді қалыптастырған орта екендігі тақ мұрагерлеріне байланысты мәліметтерден де белгілі» деген пікірімен түйіндегіміз келеді [9, 331 б.]. Ғұн дәуірінен кейін тарих сахнасына көтерілген Түрік қағанатында мемлекеттік билік Қаған қолында шоғырланды. Көне Түркі мемлекеттерінің ең жоғарғы билік иесі — Қаған. Жалпы Орталық Азияда «қаған» титулын 402 жылы жужаандардың басшысы Шэлун пайдаланған [10, 136 б.]. Өкіметтің жарлығын, үкімін, шешімін қабылдаушы бірінші адам — қаған. VI ғасырлардан бастап қаған (хакан) титулы деректерде жиі кездеседі. Ол „император“ титулы болса керек [11, 158 б.]. Қаған әскер басылары мен мемлекеттік аппаратты және ұлыстарды билеген бектерді, шадтарды, елтеберлер мен жабғуларды т.б. бекітті, орнынан босатты. Сондай — ақ қаған жайылымдарды бөлуге басшылық жасап, көшіп — қону бағыттарын анықтады. Қаған мемлекеттегі жоғарғы сот билігін жүргізуші де болды. Елдегі құқықтық тәртіптің ережелерін бекітті. Қаған мемлекетінің ішкі және сыртқы саяси жағдайына басшылық етті, ру басшыларын тағайындады. Ол әлеметтік фратриядан шыққан шонжарларға сүйенді. Қаған тек билеуші ғана емес, сонымен қатар қағанаттың барлық жерінің иесі болды, жоғарғы абыздың да рөлін атқарды. Қағанның жанында қаған әулетінің белді мүшелерінен, әскер басылар мен ұлыстар басшыларынан, т.б. беделді қоғам мүшелеріне тұратын қаған кеңесі болған. Қазақ жерінде Қарахан мемлекетінің билеушілері Хан атанды. Кейін қыпшақ, найман, керей, тағы басқалар ұлыстық мемлекеттерді Хандар басқарды. Хан ортағасырларда және жаңа дәуірде көшпелі тіршілік

еткен түркі және моңғол халықтарындағы ең жоғарғы дара биліктің иесінің титулы. Түркі-моңғол халықтарында мемлекет басқарған билік иесі. Жазба дерек көздері Орталық Азия халықтары Хан терминін Түркі қағандығы ыдырағаннан кейінгі кезеңнен қолдана бастағандығын растайды. Хандық билік бір атаның ұрпағында болғанымен атадан балаға берілмеген. Хан титулын мұралану механизмінің негізінде меритократия негіздері жатты. Кез келген адам Хан сайлана алмайтын. Хан титулы ол ханның баласы болмасада, сол әулеттегі қабілетті, әскери істе беделді адамға берілген [12, 55 б.]. Хан ел ішіндегі «азаматтық» міндеттерді де атқарды. Қолбасы, жоғарғы сот және жоғарғы абыз қызметтерінде атқарды. Әлеуметтік тәртіпті қамтамсыз етуі, көшпелі мемлекеттің тыныштығын сыртқы жаудан қорғай білуі тиіс болған. Бейбіт күндегі ел билеушінің күзіретіне елді жаудан сақтаудан өзге жайылымдарды бөлу, көшті басқару істері кірді. Сөз орайы келгенде айта кетсек, өз кезегінде халықтың қамын жеген ханға қарапайым халықта құр қарап қалмағандығын көруге болады. Оған дәлел: халықтың қағанға соғым, ханлық, зекет немесе сыбаға әкеліп отырғандығын көруге болады [13, 190 б.]. Магистранттарға түркі-моңғол қоғамында Хан болып Шыңғыс хан ұрпақтары ғана сайланғандығын, билікке келген басқа әулет өкілдері өздерін Хан деп атай алмай, көбіне әмір тағы басқа лауазымдарды иемденгендігін атап көрсету қажет. Бұған Әмір Темір тағдыры айқын дәлел бола алады. Қазақ хандығын басқарған билеушілердің барлығы Шыңғыс хан әулетінен тағайындалды. Әулеттің Хан сайланбағандары жеке әлеуметтік топ құрап, мемлекеттің ішкі-сыртқы саясатында елеулі рөл атқарды. Мемлекетті басқаруда Хан шексіз билікке ұмтылғанымен, ру-тайпа билеушілерімен санасуға мәжбүр болды. Дәстүрлі қазақ қоғамында саяси билік тұтқасы хандармен қатар сұлтандар қолында болды. Қазақ қауымы Шыңғысхан кіндігінен өрбіген әулеттің әрбір мүшесін сұлтан немесе төре деп атайтыны мәлім. Сұлтан сөзі түрік тіліне араб тілінен енген. Бастапқа кезде әкім, бастық, билік мағынасында қолданылған [8, 97 б.]. Қазақ тілінде ХУ ғасырдың 40 жылдарынан яғни көшпелі өзбекте уақытынан бастап қолданыла бастаған. Қазақ қоғамындағы хандық биліктің күштілігі Ұлыс сұлтандарына байланысты еді. Шыңғыс хан әулетінен шыққан әрбір сұлтанның Ұлысқа және жұртқа құқы болды. Қазақ қоғамындағы билік жүйесі демократиялық түрде жүзеге асырылып отырылған. Хандық билік мұрагерлік жолмен берілді дегенімізбен жоғарыда айтып кеткеніміздей хан сайлау ісінде меритократия негіздері жатты, ол тікелей әкеден балаға берілмеген. Әулеттегі беделді, елге қызмет қылып саяси-әскери ортада танылған ханның ұрпағына берілген. Бұл өз кезегінде хан тағынан үмітті сұлтандардың халыққа қалтқысыз қызмет етуіне зор ықпал еткен. Зерттеуші С.И. Жаркешов бұл туралы мынандай сипаттама береді. «... егер шарт бұзылып таққа хан баласы бірден отырса, артында қаншама елі бар сұлтандардың наразылығына, алауыздыққа апарып соқтырып, ел бірлігіне қауіп төнетін. Ал бұл шарт сақталып тұрса, сұлтандар бас жұтар бақталастыққа бармайтын. Олар қатарынан озып, ерлігімен, қабілетімен дараланса, хан тағына неғұрлым жақындай түсетінін білегін. Бұл негізінен сұлтандарды ақылға сыйымды бәсекелестікке түсіретін, сондықтан олардың бәрі де елдің көзі түсіп, соңынан ел еретін, қалың әскер құрмет тұтатындай ерлік жолына ұмтылатын» [14, 106 б.]. Бұл адамзат баласы мәңгі армандайтын әділетті қоғамның, мінсіз мемлекеттің орнауына ықпал еткендігі сөзсіз. Елбасының қара қылды қақ жаратын әділетті болуына, турашыл болуына жетелеген қасиеттердің бірі екендігін көреміз. Яғни қазақ жерінде билік институттарының демократиялық тұрғыдан орын алғандығының айғағы бола білген. Сұлтандар билігі ең алдымен сыртқы істерде көрінеді. Елші аттандырғанда немесе қарсы алғанда, аманат туралы келіссөздерде төре тобының орны ерекше. Жоғары билік тұтқасын ұстаған хандар өзіне қарасты ұлыс сұлтандарын мүмкіндігінше маңызды тапсырмаларды орындауға пайдаланған. Сұлтандық билік бірнеше бірнеше руға жүрді, олар тікелей ханға тәуелді болды. Сұлтандар ханның негізгі тірегі болды. Хандық билік жойылғаннан кейін отарлық патша үкіметі сұлтандарды өздерінің тікелей көмекшілеріне айналдырды.

Осылайша ежелгі замандардан бастау алған хандық билік институты заман ағымына қарай өзгерістерге ұшырағанымен, қазақ даласында 1822 жылы Батыс Сібір генерал-губернаторы М.М.Сперанский тарапынан дайындалып және Ресей императоры І

Александрдің жарлығымен бекітілген «Сібір қырғыздары (қазақтары) туралы жарғы» күшіне енгенге дейін биліктің жоғарғы лауазымы ретінде қызмет етті. Қазақстандағы қабылданған бұл жаңа реформаның ең басты мақсаттарының бірі Орта жүздегі хан билігін біржолата жою болатын. Сөйтіп Орта жүздегі әкімшілік, сот және аумақтық басқару жүйесі түбірімен өзгертілді. Қазақ қоғамындағы соңғы хан ретінде тарихи деректерде Кенесарының аты аталады.

Оқытудың озық үлгілері ретінде презентациялық, пресс-конференциялық, жеке топтық әдістерді пайдалана отырып, магистранттарға мемлекеттілік дегенге анықтама беріп өткен дұрыс. Мемлекеттілік - оның өзіне тиесілі шекаралық аймағы, басшысы, басшысының көмекшілері мен астанасы бар белгілі рулық-тайпалық бірлестікті айтамыз десек, осы мемлекет басшысы хан. Ал оның көмекшілері сұлтандар, билермен қатар батырлар екендігі белгілі. Қарастырылып отырылған курстың басты мақсаты қазақ қоғамында бүгінде біршама зерттеліп, көпшілік қауымға насихатталық жүрген хандар, сұлтандар, билер, батырлар институтынан өзге аталықтар, ақсақалдар, төлеңгіттер сынды әлі де болса ғылыми зерттеуді қажет ететін тың мәселелерді, Қазақ мемлекеттілігі мәселесінің терең тарихын студенттер мен магистранттарға ашып көрсету. Ал бұл өз кезегінде ғылыми потенциалы жоғары жастарды өзекті мәселелерді зерттеуге бағыттары анық. Интерактивті оқыту әдістерін пайдалана отырып, нақты мақсаттар қоя білуге баулу. Болашақ мамандарға белгілі бір мәселені міндет етіп қойып, өз бетінше жұмыс істей білуге дағдыландыру. Дәстүрлі қазақ қазақ қоғамындағы саяси-потестарлық институттар тарихын оқыту арқылы қазақ мемлекеттілігі мәселесі төңірегінде ой толғауын, білімін, қабілетін арттыру. Сабак барысында оқытудың инновациялық тәсілдерін пайдалану арқылы тәлімгерлер іскерлік, ойлау белсенділігін, топ алдындағы өзіне деген сенімділігін арттыруды меңгереді. Мемлекеттілік мәселесін көтере отырып қазақ мемлекеттілігі тарихының терең парактарын насихаттап, кәсіби әлеуеті жоғары мамандар дайындап шығамыз. Өскелең ұрпақ бойында Отанына деген мақтаныш сезімін қалыптастырамыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. О Государственной программе «Культурное наследие » на 2004-2006 гг.: утв. Указом Президента Республики Казахстан от 13 января 2004 г. N 1277//<http://www.madenimura.kz/ru/government-program-madenimura/legal-acts/legal-act-1277/>.
2. Артықбаев Ж. Қазақ мемлекетінің тарихындағы төре институты және төре сөзінің мағынасы туралы // Қазақ хандығының мемлекеттік басқару институттары. Ғылыми мақалалар жинағы. Астана 2015. – 302 б.
3. Исмагулов О. Этническая антропология Казахстана. А., 1982. 231 б.
4. С. Жолдасбайұлы. Ежелгі және орта ғасырдағы Қазақстан. А., Ана тілі, 1995. – 170 б.
5. Дәуірбаева Н. Қазақ хандығы және Жетісу аймағы (ХУ-ХУІІІ ғ.ғ.) // Қазақ тарихы. №3. 2007.
6. Мажиқызы Н. Үйсін тарихын оқытудың кейбір мәселелері. // «Білім беру бағдарламаларын жаңғырту:аккредитация және кадрлар дайындау сапасының кепілі» 46 – ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. 14-15 қаңтар 2016 жыл. 3 кітап. 301 б.
7. Қазақстан тарихы көне заманнан бүгінге дейін (очерк). А., Дәуір 1994, 446 бет.
8. Бикенов А.Х. Қазақтың дәстүрлі қоғамы және оның саяси-потестарлық құрылымы (ХУІІІ-ХІХ ғасырлар деректері негізінде): тарих ғыл. канд. ... дисс. – Алматы, 2001. – 135 б.
9. Артықбаев Ж. ХУІІІ ғасырдағы қазақ қоғамының этноәлеуметтік құрылымы: тарих ғыл. докт. ... дисс. – Алматы, 1997. – 501 б.
10. Крадин Н.Н. Кочевые общества (проблемы формационной характеристики).- Владивосток:Дальнаука,1992, 239 бет.
11. Молдабаева Д.Ж. Түркі халықтарындағы мемлекет құру және басқару дәстүрі.// «Дәстүрлі және заманауи Қазақстан этнологиясы» атты әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 80 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. 29 наурыз. 2014 жыл. 156-158 бет.

12. Ерофеева И.В. Хан Абулхаир: полководец, правитель, политик. Алматы, 2007. Дайк-Пресс. – 334 с.

13. Крадин Н.Н. Трансформация политической системы от вожества к государству: сонгольский пример, 1180 (?) -1206. // Альтернативные пути к ранней государственности: международный симпозиум-Владивосток, 1995.-с.188-195.

14. Жаркешов С.И. Қазақ хандарының аталықтары. Хан ордасының қызметін ұйымдастырушылар // Қазақ хандығының мемлекеттік басқару институттары. Ғылыми мақалалар жинағы. Астана 2015. – 302 б.

СЫНИ ТҮРҒЫСЫНАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Г.Б. Қозғамбаева,

т.ғ.к., ал-Фараби атындағы ҚазҰУ доценті

XXI ғасыр – қатаң бәсеке ғасыры. Еліміздің білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне бағыт алуда. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтармен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау,...оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп көрсетілген [1]. Білім беру саласындағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатын іске асырудың ұйымдастырушылық негізі – қазақстандық білім беру саласын жетілдіруді жалғастырылуын қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасын да білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы болып табылады. Бағдарламада білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың ұйымдастырушылық негізі ретінде білім беру мен тәрбиенің, басқару жүйесінің, білім беру қызметі субъектілерінің құқықтық-ұйымдастырушылық нысандарының және қаржы-экономикалық тетіктерінің құрылымындағы, мазмұны мен технологияларындағы өзгерістерді қамтитын ресурстары мен мерзімі бойынша бір-бірімен өзара байланыстағы іс-шаралар кешені болып табылады. Білім беру саласын жетілдіру бойынша 2011 жылы білім саласын дамытудың заңнамалық әрі идеологиялық негізі қаланған болса, 2012 жылы білім және ғылым саласында көптеген жаңартулар болды.

Қазіргі заман ағымына байланысты студенттердің білімге қызығушылығын арттыру мақсатына орай, жоғарғы оқу орындарында оқытушыларға жаңа талаптар қойылуда. Сондықтан оқытушы дәріс, семинар-практикалық сабақтар мен СӨЖ, ОбСӨЖ сабақтарын өтуде оқытудың әр түрлі технологияларын пайдаланудың тиімділігі зор. Жан-жақты ізденістің нәтижесінде білім беру саласында жаңа педагогикалық технологиялардың саны да, сапасы да өсіп келеді. Технология – белгілі бір істегі адамның әдісі, шеберлігі. Осы шеберлік арқылы оқытушы пән бойынша тақырыпты студенттерге жоғары деңгейде жеткізуіне мүмкіндік береді. Оқытушы үнемі шығармашылықпен, ізденіспен жұмыс жасап отырса жаңашылдыққа жақын болғаны. Сондай - ақ өзгелердің үлгісін өз ісінде пайдалана білсе және оған өзіндік қолтаңбасын қосып отырса – студентке білім беру мен тәрбиелеудегі жетістігі болып саналады.

Бүгінгі тарих пәні оқытушысының міндеті – мәдениетті, білімді, іскер, жеке тұлғаны қалыптастыру, және сол мақсатқа жететін тиімді жол табу болып табылады. Ал тиімді жолды тандауда жаңа оқыту технологиясын қолдану арқылы тұлғаның танымдық қабілеттерін арттыру керек. Сондай-ақ танымдық үрдістерді: яғни жадының алуан түрлерін – есту, көру, қимыл және т.б. ойлауды, ынтаны, қабылдау қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы дамытуға, сондай-ақ тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі өзектілендіру, өзін-өзі бекіту, қарым-қатынас, ойын, танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға, белсенді сөздік қорын (ауызша және жазбаша тілінде)

Жаманбаева Л.Қ. Алаш қайраткерлері және мемлекеттік шекараны межеллеу мәселесі.....	242
Бекіш А.Ә. Әлихан Бөкейханның қоғамдық-саяси қызметі.....	248
Абеннов А. Алаш зиялылары және ұлт тарихына қатысты мәселелер.....	253
Досжан Н. «Алаш» идеясындағы-тіл жайы, Алаштану мәселелері.....	256

ТӨРТІНШІ СЕКЦИЯ / ЧЕТВЕРТАЯ СЕКЦИЯ

Тарихты оқытудың инновациялық әдістері мен технологиялары /

Инновационные методы и технологии обучения истории

Любичанковский С.В. Краеведение как средство формирования компетентности будущего учителя истории.....	263
Кәрібаев Б.Б. «Тарих» мамандығының 1-курс студенттеріне Қазақ хандығының құрылу тарихына қатысты деректерді оқытудың тиімді жолдары.....	268
Хабижанова Г.Б. Проблемно-ориентированное обучение в процессе преподавания истории Казахстана.....	271
Әбділдабекова А.М., Телеуова Э.Т. Зияткерлік қоғамды қалыптастыруда тарихи білім берудің маңызы.....	273
Абдилдабекова А.М. Повышение познавательной активности студентов при изучении истории Казахстана XX века через микроисторию.....	276
Ахметжанова А.Т., Сарыбаев М.С. Гуманитарлық факультеттер студенттері тарихшы-ғалымдардың еңбектерін оқып-зерттеу тәжірибесінен.....	278
Удербоева С.К. Гуманизация образования в высших учебных заведениях.....	281
Қозғамбаева Г.Б. Білім беру үдерісінде жаңашыл әдістерді қолдану жолдары.....	284
Ахметжанова А.Т., Тасилова Н.А. «Империя тарихын зерттеуде шет ел тарихнамасындағы жаңа ұстанымдар» таңдау пәнін оқытудың маңызы мен ерекшелігі.....	288
Удербоева С.К. Образовательные возможности интернет-ресурсов при подготовке профессиональных историков.....	292
Егізбаева М.Қ., Қозғамбаева Г.Б. Музей педагогикасы пәнінің аясында мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеудің әдістемесі.....	294
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А. Шетел студенттеріне "Қазақстанның қазіргі заман тарихы" пәнін оқытудың маңызы мен ерекшелігі.....	297
Maydanali Z. Magistracy (graduate studies) at the present stage of development of the educational system in Kazakhstan.....	300
Дауытбекова М.Қ. Қазақ мемлекеттілігі тарихын оқытудың әдістемелік мәселелері.....	303
Қозғамбаева Г.Б. Сыни тұрғысынан оқыту технологиясын пайдалану жолдары.....	308
Абикенова К.Е., Құмғанбаев Ж. Қазақстан тарихын оқыту мазмұны мен пішінін өзгерту жолдары.....	312
Тасилова Н.А., Байдавлетова М.Д., Исакова Ғ.З. "Деректану" пәнін оқытуда статистикалық деректерді классификациялау мен талдау әдістері.....	315
Мейрманова Г.А. Қазақстанда көптілді білім берудің әдістемесі.....	320
Есеркепова Ж.О. Тарихты оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану.....	323
Өскембай Ә.А. Тарихты оқытуда мұғалімдерге қойылатын талаптар.....	330
Мейрманова Г.А. «Экскурсиялық туризм қызметінің менеджменті» сабағында «туризмдегі менеджменттің даму тарихы» тақырыбын түсіндіру әдістемесі.....	335
Тойшубекова Ж.К., Ибрагимова М. Оқытудағы коучинг тиімділігі.....	340
Тоқсанбаев А.Қ. «Мәңгілік ел» идеясының - жастар тәрбиесіндегі ықпалы.....	343
Раймбекова М.Т. Тарих сабақтарында жаңа технология элементтерін пайдаланудың маңызы.....	346